

Aruaru ki Tawhiti

Kupe me te Wheke a Muturangi hei
whakaakoranga puoro, kanikani hoki

He hinonga nā Poutokomanawa

Aruaru ki Tawhiti

*Kupe me te Wheke a Muturangi
hei whakaakoranga puoro, kanikani hoki*

He rauemi kaiako nā Priya Gain māua ko Makaira Waugh

Nā Emily Cater ngā whakaahua

mā Music Education New Zealand Aotearoa (MENZA)

Mō ngā Kaituhi

He mea waihanga te rauemi nei nā Priya Gain māua ko Makaira Waugh o Poutokomanawa mā MENZA (Music Education NZ Aotearoa), nā te tāhua pūtea Networks of Expertise. He kāhui a Poutokomanawa nō mātou ko Rawiri Hindle e hāpai ana i ngā kaupapa mātauranga toi kākanoura kia whaiwhakaaro, kia hōhonu ai te wānanga me te wāwāhi i te kaupapa. Ka taunaki tō mātou kāhui i ngā akoranga e whakapūmau ana; i te auahatanga, i te mātauranga toi, i te hauora, i ngā tūhuratanga me ngā tākaro e arahina ana e te tamaiti, i te taiao me te mātauranga ā-rohe o tō tātou kāinga o Aotearoa ki Te Moana-nui-a-Kiwa. Ko Hā Ora te kaupapa tuatahi i puta mai i a mātou mā Te Rito Toi, he rauemi mātauranga toi mā ngā kaiako me ngā ākonga e hoki ana ki te kura i muri i te noho rāhui hei ārei i te mate Korona. Tūhuratia mā kōnei: www.poutokomanawa.com

E rere ana ngā mihi ki a Liz Melchoir me ngā ngohe kanikani i tukuna mai e ia hei tautoko i te kaupapa. He mihi anō hoki ki a Suzanne Thom, Lindsey Mason me Angela Campbell, mō tā rātou nā whakawai i ngā whakaakoranga me te whakahoki kōrero mai.

Mō te Kaitā Whakaahua

He ringatoi a Emily Cater, he kaiako kura tuatahi hoki nō Tāmaki Makaurau e mahi ana i ngā kano toi huhua: te peita, te mātātuhi raumata, te tuhi, me te waihanga maheni. Kua uru atu ia ki ngā whakaaturanga toi, ngā taiopenga mahi ā-rehe, maheni hoki huri noa i te motu. Nā ngā pīpī paopao o te kura tuatahi te whiwhi ki ōna whakaakoranga ā, e hīkaka ana ia ki te mahi toi i te taha i a rātou.

Mō te Kaihoahoa

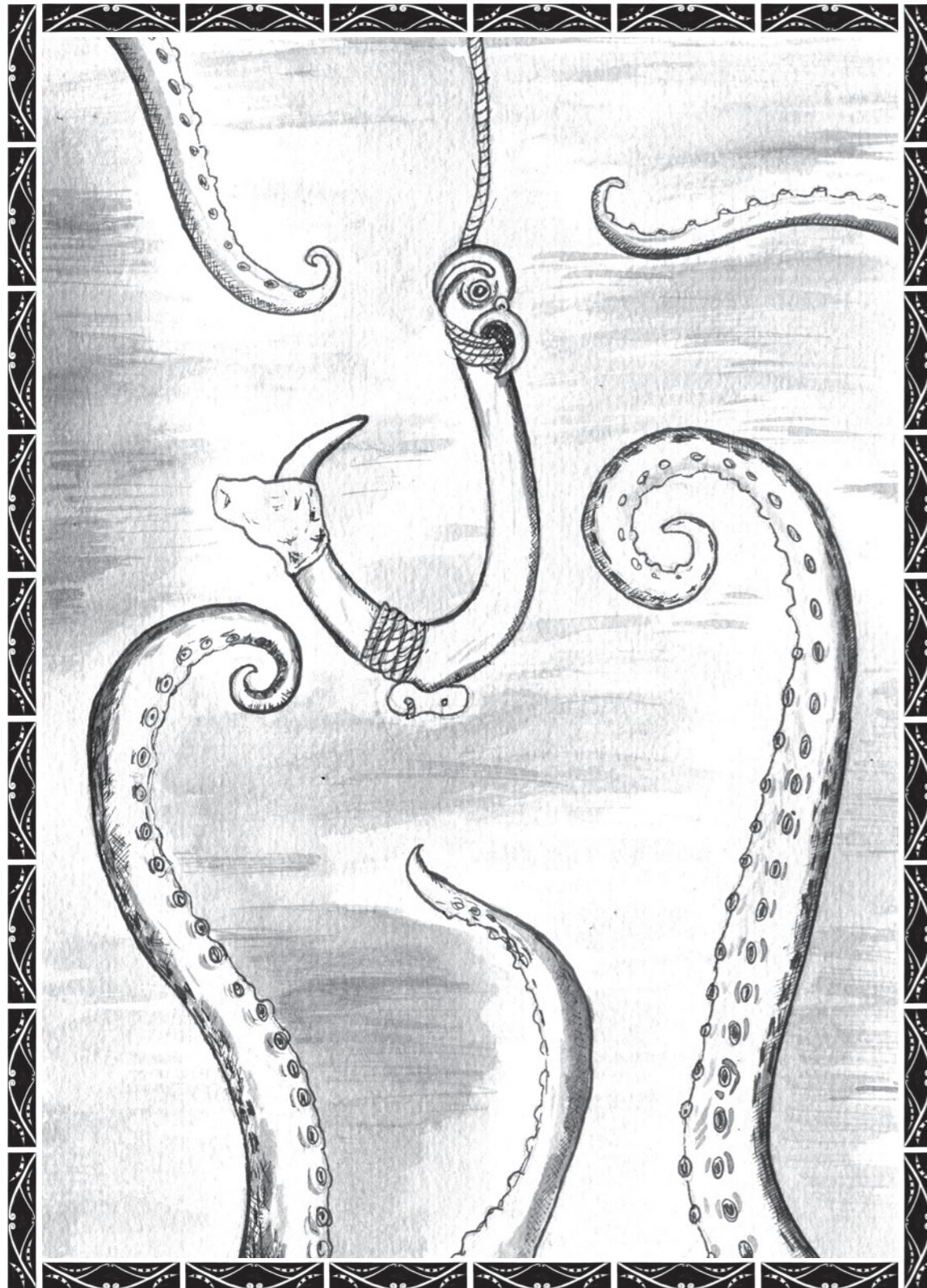
He kaihoahoa whakairoiro a Maree Wilson kua 18 tau nei e mahi ana ki Aotearoa, ki Kānata hoki. He ngākaunui nōna ki te hoahoah me te tuhi rerehua i whiwhi ai ngā rōpū huhua ki ōna pūkenga maha. Kei Te Matau-a-Māui ia e noho ana i tēnei wā, i te taha i tōna hoa rangatira me ā rāua tamariki kōhungahunga.

Hei arataki

Tekau ngā kaupeka ngohe puoro, kanikani hoki kei te rauemi nei hei whakamana i te pūrākau o Kupe me Te Wheke a Muturangi. He kaiako ngākau whiwhita a Priya māua ko Makaira ki te whakaakoranga 'Orff', otirā e tuitui ngātahi ana te rauemi nei i ngā whenu akoranga reo, waiata, manawataki, kanikani, puoro, tito ohia, taonga puoro anō hoki. Ko te tūmanako ia ka taea e te kaiako te tīpako ngohe me te whakaako kia eke panuku, ahakoa kaiako hōu, tautōhito rānei. Mā ngā kaiako tautōhito, ko te tūmanako ka whakamanawatia koutou kia whakawhānui ake i ngā mahi nei, kia tūhura hoki i ngā ara hei torohanga, ina koa te tito ohia me ngā mahi auaha. Hei te wāhanga Puawaiata o te pae tukutuku o MENZA ētehi rauemi tautoko, pēnei i te kōnae whakarongo me tētehi tārua matihiko o tēnei rauemi tonu.

Kua whakaritea ngā kaupeka hei whakaakoranga kia 30-45 miniti te takiwā o te roa, ā, kua whakatakotoria hei raupapa mō ētehi wiki, mō te wāhanga katoa rānei. E akiaki ana māua kia pānuitia ngā kaupeka, tahi ka tīpaktia ngā akoranga e tika ana ki a koe mō āu ake ākonga me tō horopaki tonu. Kua ākona ngā tamariki Tau 2 ki te Tau 6 ki ēnei akoranga, kua eke hoki, ā he mea tīpako ngā akoranga kia tika ai mā ia rōpū, me raweke anō hoki e te kaiako kia māmā ake, kia whānui ake rānei. Nō reira koinei te tikanga – rawekengia ki ōu ake whakaaro, ā, hokia ngā akoranga i pai ai āu tamariki.

Nā Priya māua ko Makaira

Ha! Ohorere katoa ana a Kupe mā
i te ngaromanga kau atu o ngā mōunu
i ā rātou nā matau.

He aha rā te take? Nā wai, rānei?

Kaupeka 1: He Rotarota hei Puoro

Wheke Tere

Nā Makaira Waugh

Whiti I

Koropiko piko mai

Ki te one, ki te tai

Huna atu kia muna ai

Tēnei tipua mōkai

Wheke tere, tere!

Hī!

Whiti II

Tahi! Rua!

Toru! Whā!

Rima! Ono!

Whitu! Waru!

Wāhanga 1

1. Kia noho porowhita ana, tākina te whiti tuatahi o Wheke Tere ki tō reo kōrero. Mā te manawataki o ngā kupu hei arataki i tō umere - kei te titonga tōpū i raro i te kaupeka tuarua me te kōnae whakarongo he āwhina.

| | | |
Ko-ro- pi-ko pi-ko mai

| | | |
Ki te o-ne ki te tai

| | | | | |
Hu-na a-tu ki-a mu-na ai

| | | | | |
Tē-nei ti-pu - a mō - kai

| | | | * | |
Whe-ke te-re te- re!

|
Hi!

2. Whakatakina ia rārangī mā te kōrero kia tāruaruatia e ngā tamariki, kia akona ai.
3. Kia tāruaruua tonutia ana, tāpirihia he pakī wae ki ngā taki o te rotarota hei āwhina i a rātou (e 4 ngā taki o ia rārangī).

4. Tūhuratia ngā tauira papaki ā-tinana huhua mō ngā taki e whā. Hei tauira, kia kinakinaki te pakī wae me te pakī ringa, te pakī wae ki ngā ringa e rua, te pakī uma me te pākēkē matimati rānei. Mā te panoni i te papaki ā-tinana i ētehi wā e ngahau ai ki ngā tamariki ā, ka pikī haere hoki tā rātou taunga ki ngā kupu.
5. Kia māia ana ngā tamariki ki te tāruaruua, tukuna kia rua ngā rārangī, mā whai ā ko te whiti katoa.

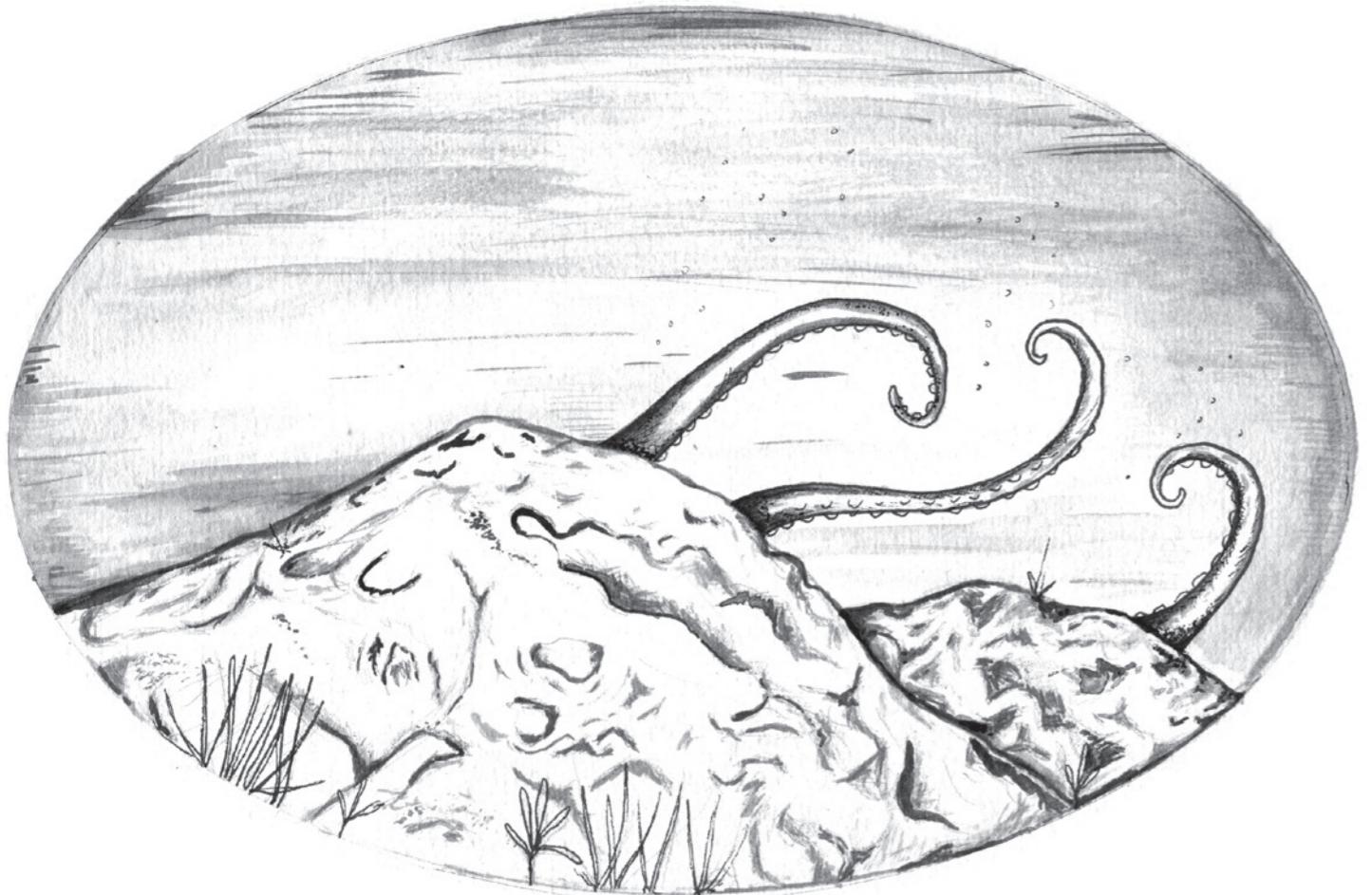
Hei Torohanga

Manawataki Kupu:

- Tonoa ngā tamariki kia pakipaki i te manawataki o ngā kupu i a rātou e kōrero ana.
- Tuarua, me ka ngana kia ngū te reo ā-waha, kia rere tonu ngā kupu ā-hinengaro i a rātou e pakipaki ana i te manawataki o ngā kupu.

Manawataki pūrua:

- Weheruangia te rōpū, tonoa rānei kia mahi takirua. Mā tētehi te taki e kawe (4/4), mā tētehi te manawataki o ngā kupu. Whakawhitia kia mahia e rātou ngā mea e rua.
- Ka taea te whakapā tēnei mahi ki ngā taonga puoro tāpatupatu, pēnei i te poro rākau mā ētehi, he pahū mā ētehi.

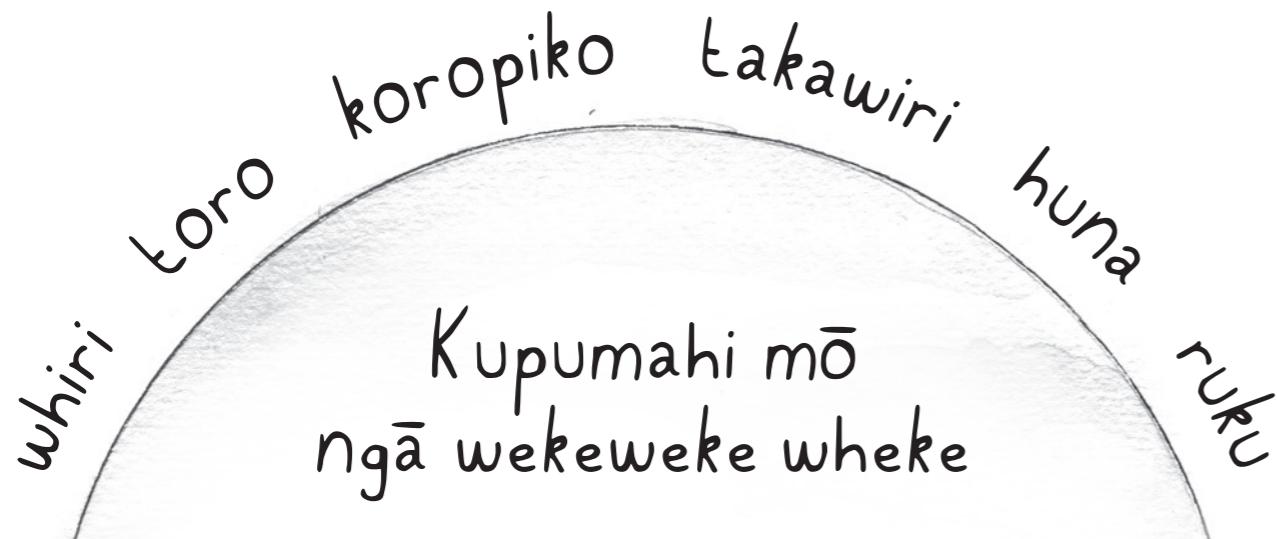

Koropiko piko mai
Ki te one, ki te tai
Huna atu kia muna ai
Tēnei tipua mōkai
Wheke tere, tere!
Hi!

Kaupeka 2: Rotarota hei Kanikani

Wāhanga 2 (Kaupeka 1 tonu)

- Whakatakina te tatau o te whiti tuarua kia pēnei: "E hia ngā wekeweke o te wheke?". Akiakina ngā tamariki kia whakahua i ia nama ki runga i te taki me tētehi taki ngū i muri iho (tirohia wāhanga B o te titonga tōpū, rangona rānei te kōnae whakarongo o tēnei rauemi).
- Hoatu mā rātou hei kōwhiri ā rātou ake papaki ā-ringa ki aua ngū i waenga i ngā nama. Hei tauira, he pākēkē matimati, he pakipaki, he paki wae, he takahi. E āhei ana hoki kia korikoringia ā rātou nā papaki, pēnei i te kanikani - whakahauhautia rātou kia whakatō i tō rātou ake ihiihi.

Hei whakaotī

Āpitingia ngā whiti e rua o te rotarota hei kaupeka kotahi. Ka taea te takoto o ngā mahi te raupapa ki tā ngā tamariki e pai ai, inā hiahia koe ki te tūhura i te taha i a rātou. Hei tauira, waihangatia he timatanga e whakaatu ana i te rotarota ki te papaki ā-tinana anahe, kāre he kupu (tirohia ngā torohanga kei runga).

Tūhura Takitahi

- Tonoa ngā tamariki kia tū ahu atu, ahu mai ki tētehi wāhi kua wātea hei takiwā korikori
    - Tohua kia tipi haere i roto i te wāhi nei (ki te taki paopao a te pahū, rākau rānei), ā kia mutu ana te paopao, ka mou toka.
    - Mahia anō, ā, tāpirihia he tohutohu ata kia pērā ai tā rātou nā mou toka (hei tauira, kia whānui/teitei/porotaka/tapatoru/takawiri/pikopiko)

Hei āwhina: tohua tō rōpū kia mārama pū ki ngā rohenga o te takiwā hikoi ā, kia kimi hoki i ngā wāhi ātea e marara ai te rōpū whānui.
  - Kia tika tonu te paopao i te pahū, tohua ngā tamariki kia hikoi me te taki ngātahi i te whiti tuatahi o te rotarota. Kia tae ki te kupu "Hil!" e ngū ai hoki te pahū, he tohu ēnā mā rātou kia mou toka. Me mou tonu rātou kia tohua rānō mā te kupu me te tangi haere a te pahū, kātahi ka tīmata anō ki te hikoi me te taki i te rotarota.
  - Tonoa mai ngā tamariki kia noho porowhita, kia wānanga hoki i ngā kupumahi hei whakaahua i te korikori a ngā wekeweke o te wheke. Anei ētehi hei tauira: ānau, tūpou, ruku, koropiko, whiri, toro, takawiri, whātoro, huna. Tuhia ēnei kupumahi hei rauemi mā muri, ā hoatu mā ngā tamariki e whakaatu mai ētehi ā-ringa wheke kua puta mai i te wānangananga.

Hei āwhina: Ka taea hoki i kōnei te whakahere akoranga tuhituhī (he rotarota pea), toi ataata rānei hei tūhura i ngā ata me ngā kupu korikori.
  - Tonoa ngā tamariki kia hoki mai ki te takiwā ātea. I tēnei wā, me pohewa he wekeweke wheke ā rātou ringa, ā, kīmihia hoki ētehi korikori e pā ana ki aua kupumahi i tipakotia nei. Whakapāohotia he puoro,
- pēnei i ēnei ō Hirini Melbourne: ko 'Hinemoana' (nō te kohinga waiata **Toiapipi**), ko 'Kupe'rānei (nō **Forest and Ocean - Birdsongs**). I te puoro e tangi ana me tūhura haere rātou i ngā korikori, ā me mou toka ina mutu. He wā pai tēnei mā te kaiako e kimi atu, e whakanui hoki i ngā ata me ngā whakaaro papai o ngā tamariki, hei akiaki i a rātou.
- Whakahauhautia ngā tamariki kia whakaaro mō te ata, mō ngā taumata anō hoki o ā rātou nā mahi (pēnei: runga, waenganui, raro).
5. E hoki ana ki te rotarota, tohua ngā ākonga kia tūhura i ā rātou tino ā-ringa wekeweke i a rātou e neke haere ana, e taki ana hoki i ngā kupu. Hei te "Hil!", me mou toka ki tētehi ata āhuareka. Tukuna he pātai hei whakaihi i a rātou: "He aha ngā kano ata ka mahia e te wheke nei hiahia ia kia huna?", "He aha ngā kano ata ka mahia e ia nei hiahia kia ruku ki raro rawa i te moana?"
- Kimihia, whakanua hoki ngā ata e mahia ana e rātou (pēnei i te whakamahi i ngā taumata hei hiki i te whakaaturanga), tahi ka hoki ki te paopao pahū kia haere tonu ai ngā mahi, kia rapu whakaaro hōu ai rātou.
6. Kia noho ana tētehi haurua o te akomanga ki te mātakitaki, mā tētehi e whakaatu ā rātou nā mahi me te taki rotarota hoki. Aratakina te hunga mātakitaki kia aro ki ngā nekenekē, ki ngā ata papai me ngā taumata rerekē hoki, ā, kia whakahoki kōrero anō mō runga i ēnei tū āhuatanga. Whitia ngā rōpū. I ngā tamariki e mātakitaki ana, ka taea e rātou te taki te kawe mā te papaki wae.

Wheke Tere

He waiata nā Priya Gain, nā Makaira Waugh ngā kupu

Hei ātawira ātaonga whakatangi

He pakakau me tōna reo nguru hei puoro tautoko (he taonga whakatangitangi māori noa rānei, pēnei i te pahū). Nei pīrangitia, ka taea tēnei wāhanga te whakamāmā iho kia kotahi noa te A kei roto, arā kia tīkā anahe ia. He pai tēnei inā kotahi noa iho te patooro A o tō pakakau.

He pakakau rino hei puoro tautoko i te rārangi o waenganui (he taonga whakatangitangi māori noa rānei, pēnei i te tapatoru). Rangi waiata: ka taea tēnei te whakatangi ki ngā taonga whai oro tōtika, pēnei i te pakakau, i te rehu rānei.

Wāhanga A

Wāhanga A

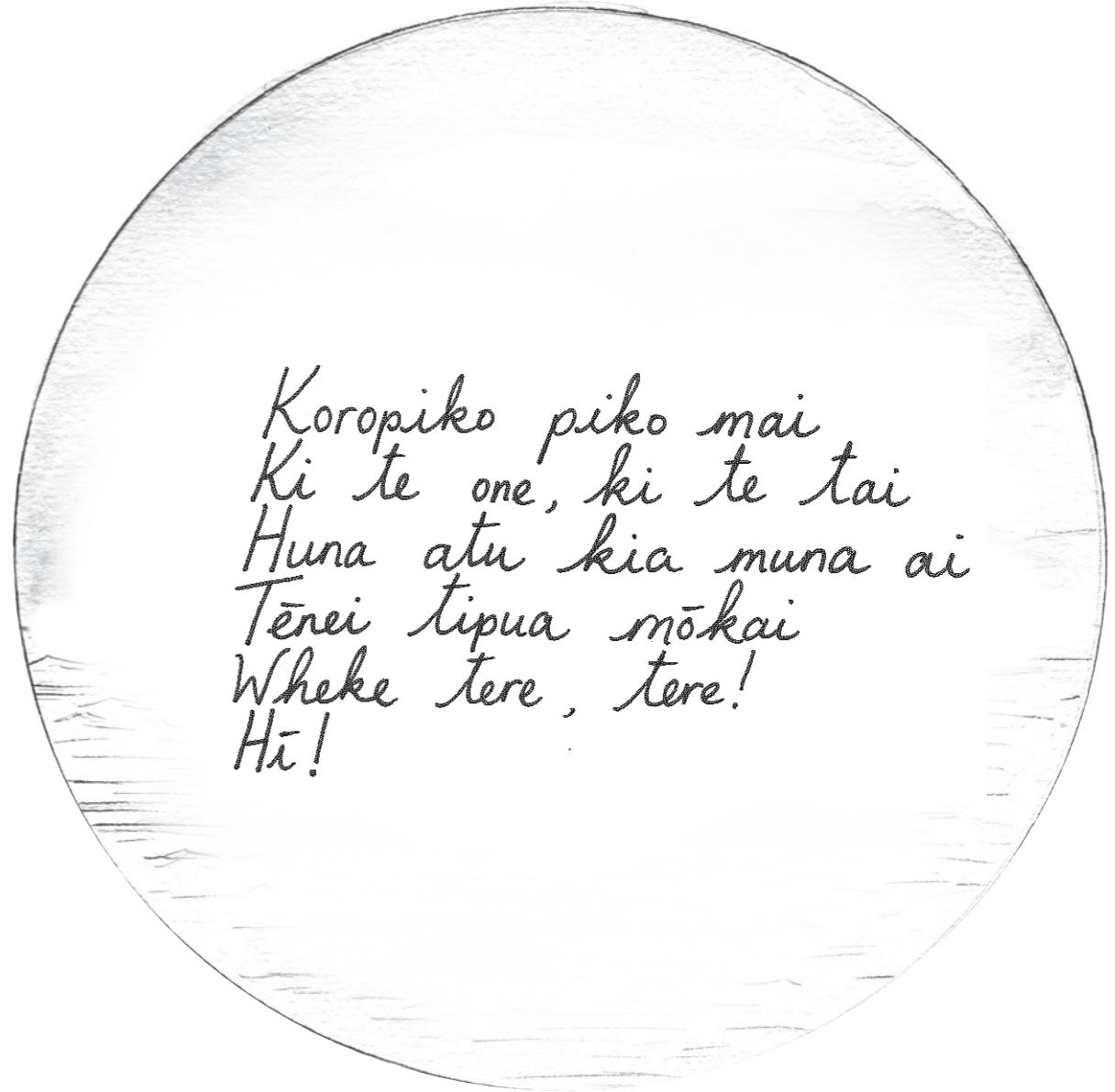
Wāhanga B

- Whakamahia mai te umere
Kaikaiā ki kōnei hoki, inā tō hiahia.

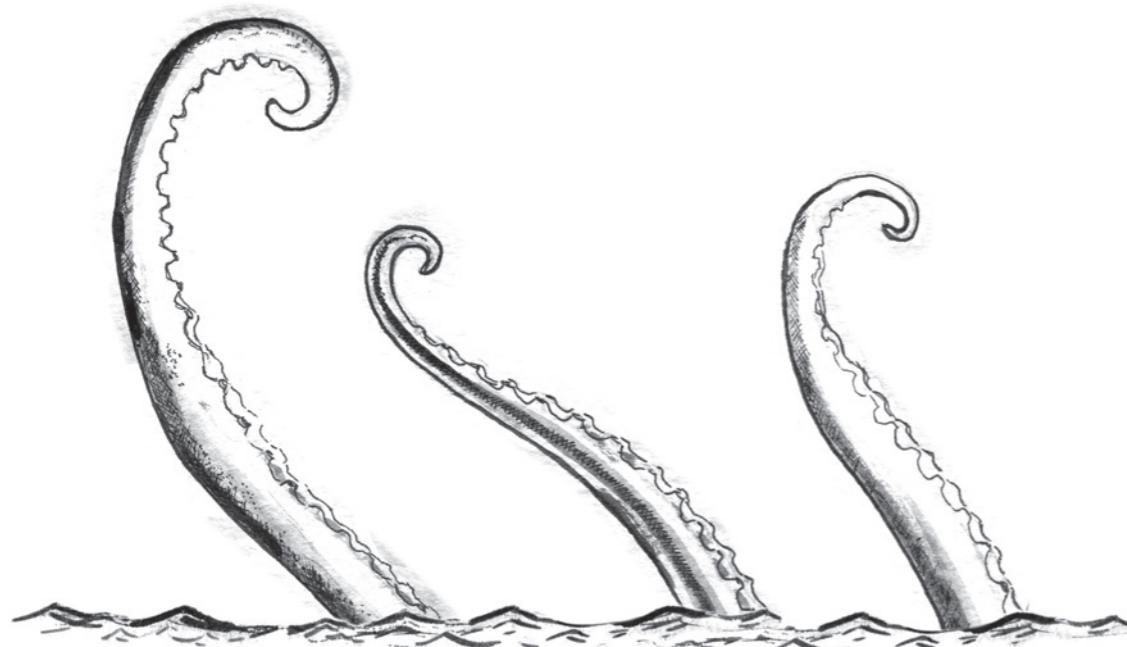
Kaupeka 3: Waiata

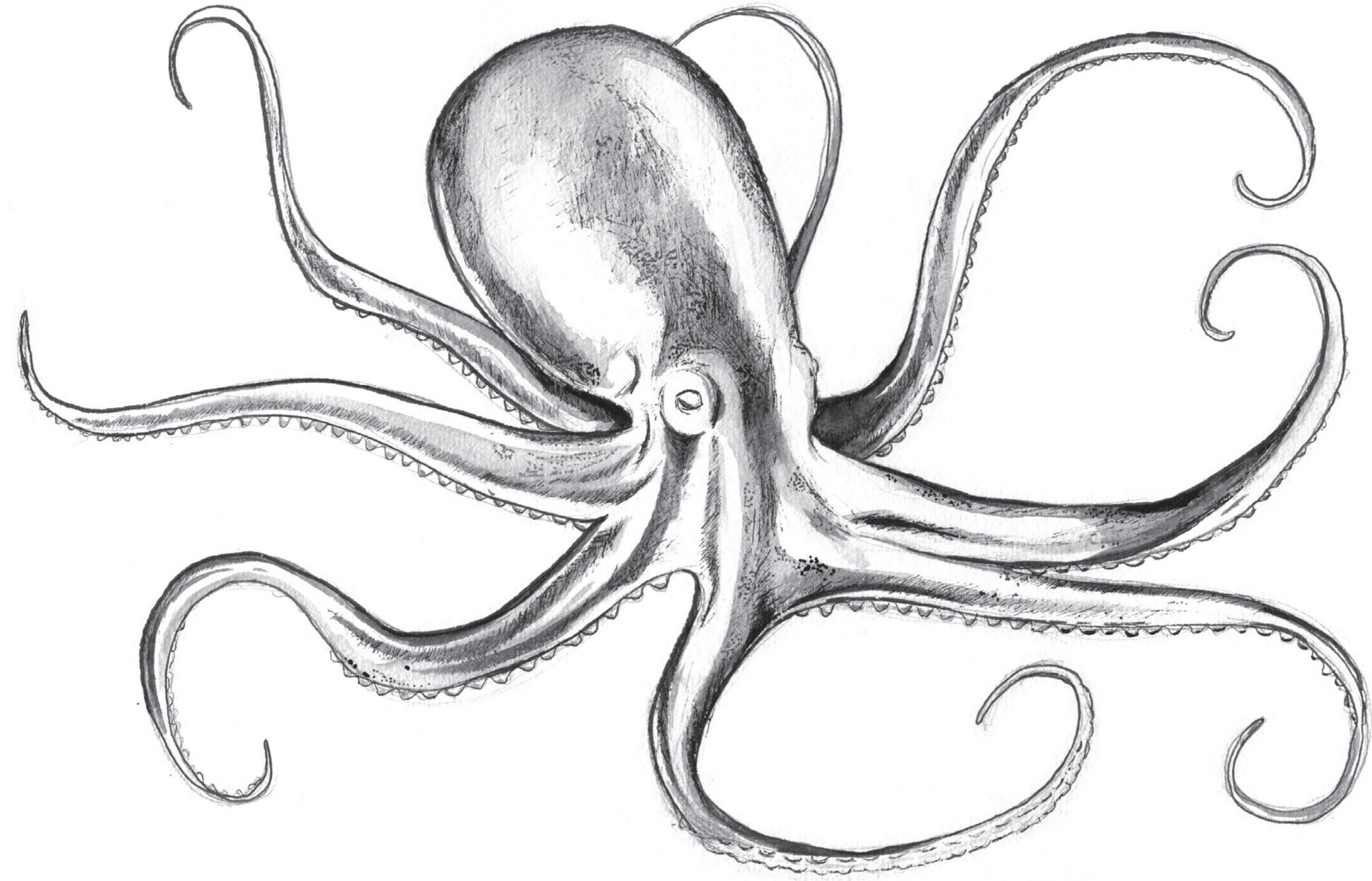
Ako Waiata:

1. Whakatakina te rangi waiata o te wāhanga 1 (kei te titonga tōpū, te kōnae whakarongo rānei o tēnei rauemi) mā te kārangaranga o ia rārangī, pēnā i tāu i mahi ai mō kaupeka 1.
2. I a rātou e taunga haere ana ki te rangi, tāpiritia he papaki ā-tinana māmā hei kīnaki.
3. Mā ngā tamariki pea hei waihangā ētehi mahi ā-ringā māmā mō ia rārangī o te waiata, kia auahatia he waiata ā-ringā motuhake mō te akomanga ake. Tūhuratia ngā ā-ringā hei whakatinana i te korikori haere a te wheke e koropiko ana, e ruku ana, me tāna hunanga, putanga atu hoki. Ākina mā te pātai: "Ki whea te wheke huna ai?" kia pupū ake ai te auahatanga i a rātou – 'ki rō ana', 'ki muri motu', 'ki tētehi auripo'. Hei ngohe anō tēnei mā ngā rōpū tokoiti, arā, mā ia rōpū hei kimi ā rātou ake mahi ā-ringā mō te wai.

Koropiko piko mai
Ki te one, ki te tai
Huna atu kia muna ai
Tēnei tipua mōkai
Wheke tere, tere!
Hī!

E kī rā nā Maturangi te wheke tipua nei! Tika tonu atu te iwi o Kupe ki te whai i a ia, kia tutuki ai te kaupapa ki tenei nanakia-mō te hemo tonu atu!

Kaupeka 4: Korikori ā-Rōpū mō Te Wheke. Auaha Ohia Hoki

Whakamahana

- Kei te mahi 'Tūhura Takitahi' o Kaupeka 2 he mahi whakamahana mō kōnei.

Ā-Rōpū Takirima

1. Waihangatia he ata hei 'wheke', ko tētehi tamaiti hei ūpoko mōna, ā ko ngā ringa o ērā atu hei wekeweke. Mā ūpoko tētehi pahū iti. Mēnā he toenga tamariki āu i muri i te wāwāhinga ki ngā rōpū tokorima, tukuna rātou hei āwhina i ngā ūpoko ki pahū anō.

- Mā ngā tamariki e korikori hei whakaatu i te mahi a ngā wekeweke, engari ahakoa e pai ana kia korikori te tinana katoa, me tū noa ki te wāhi kotahi. Tūhuratia ngā koringa hei whakaatu i te wairua o te wheke – he whātoro ringa, he pīoioi tinana, he aha atu – engari kia mou tonu te ata matua o te tipua nei. Ākina kia kawea ngā ata ki ngā taumata rerekē (runga, raro, waenga).
- Pērā i mua, ka taea tō akomanga te weherua kia kitea ngā whakaaturanga. Aratakina kia aro ki ngā ata me ngā koringa e kaha ana ki te whakaatu i te wairua o te wheke. Anei he pātai hei tauira: "He aha i pērā rawa ai te pai o tērā ata?", "I pēhea te whakamahi a tēnei rōpū i ngā taumata rerekē kia āhuareka ai tā rātou whakaaturanga?"

2. Mā ngā ūpoko (ngā kaiwhakatangi pahū) o ia rōpū e pao atu ngā taki e 8 mō ia Wekeweke, pērā i te whiti tuarua o te rotarota (tirohia te titonga tōpū). Mā ngā Wekeweke o te rōpū e kōwhiri ko ēhea nama ōna, ā

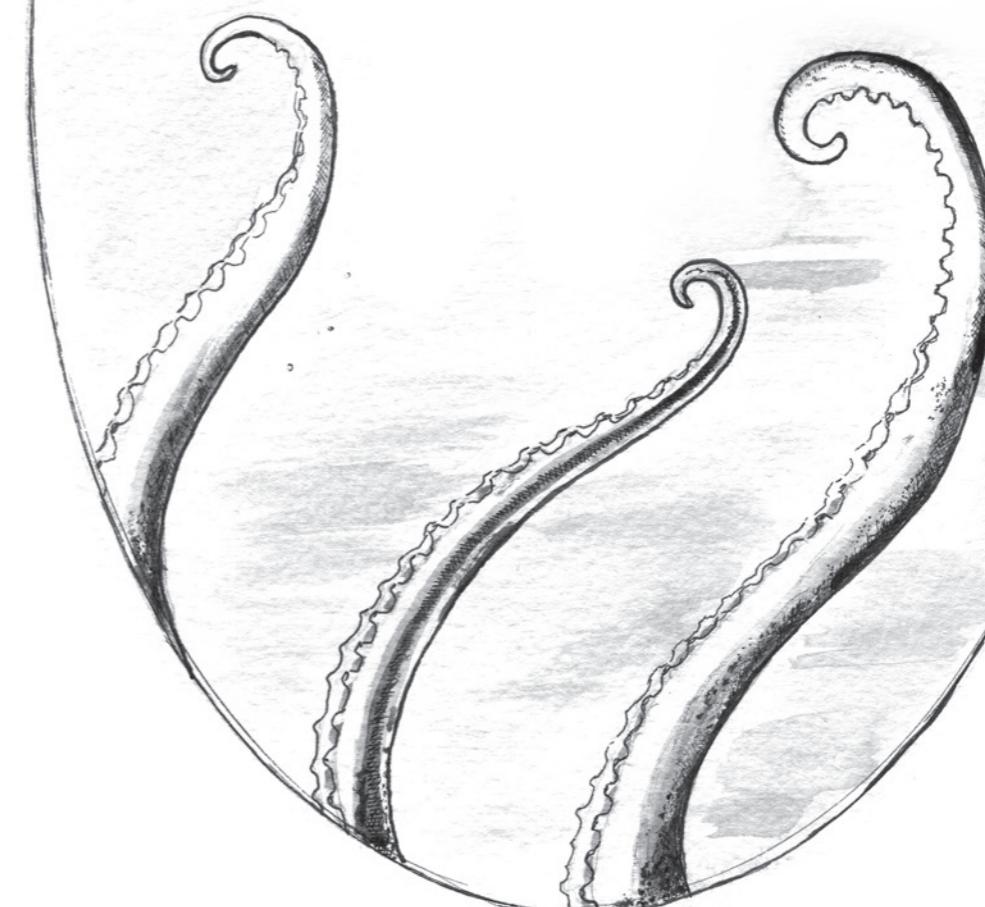
ka toro atu i ōna ringa ki aua nama. E rua ngā ringa o ia Wekeweke (te tūmanako!), tokowhā ngā Wekeweke (arā, ko ngā tamariki e kawe ana i tēnā kaupapa), otirā ka tīmata tētehi "1, 2", tuarua "3, 4", ā pērā tonu atu.

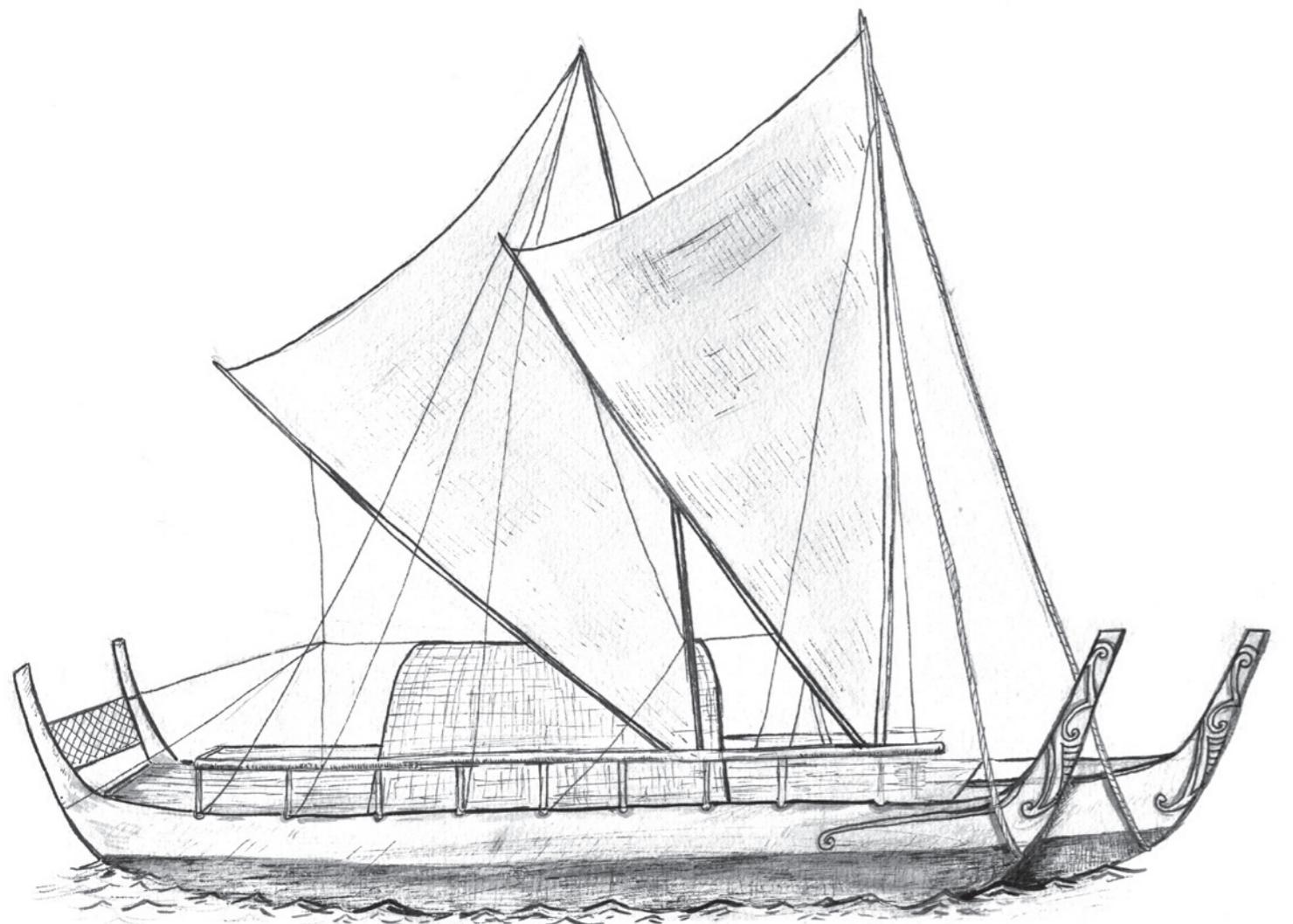
- Kia tae ki te "8", ka paopao tonu te kaiwhakatangi pahū i te tauira manawataki nguru (tirohia te titonga tōpū). Kātahi te rōpū ka kori ohia i ā rātou nā nekehanga wekeweke, koringa tinana hoki (tē hīkoi haere ai).
- E huna! Kia tere! Ki te tohu a te kaiako (he pere/rarā/aha atu rānei), ka ngū te pahū, ā, ka whakapiri tinana ngā wekeweke o te wheke. E mou toka ana te rōpū – e huna ana ki a Kupe!
- He whakaaro hōu: kia kotahi noa te rōpū wheke i waenganui i tētehi porowhita tamariki. Mā te porowhita e waiata, e papaki hoki i ngā taki e 8 o ngā wekeweke. I te wā e kani ohia ana te wheke, mā te porowhita pea hei kawe i te manawataki nguru, rānei, i te manawataki pāhekohiko (te rārangī waenga o te titonga tōpū) hei papaki ā-tinana. Hei tauira: pākia ngā takihauhā ki ngā ringaringa kātahi ki ngā wae mō te manawataki nguru, ā, pākia ngā takihaurua me te tāpiri pākēkē matimati mō te manawataki pāhekohiko o waenga. Tirohia te titonga tōpū kia mārama. Mēnā kei a koe ētehi taonga puoro pēnei i te pakakau, ka taea te kīnaki i ēnei papaki a ngā tamariki ki te whakatangihanga puoro o te waiata nei – tirohia kaupeka 6 hei āwhina.

Korikori neke haere E neke ana te korikori mai i tētehi wāhi, ki wāhi kē.

Korikori tū noa

Kei tētehi wāhi kotahi te korikori, kāre i te neke haere ki wāhi kē atu.

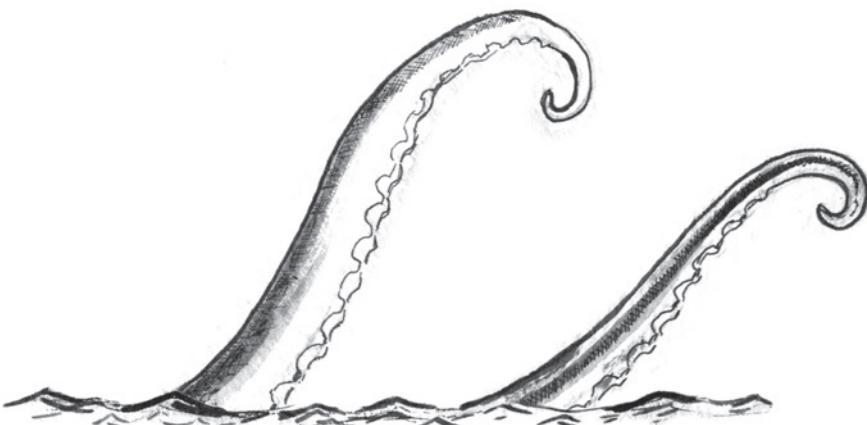

Hikina te rā ki runga, ko te hoeroa
ki raro, ka rewa te waka o Kupe mā
ki Te Moananui a Kiwa i runga i
tōna mātauranga nui whakaharahara
ki te whakatere. Ki te tī, ki te tā,
ka whāia te rērere haere a te wheke,
ahakoa tipi atu ki wāhi hōu katoa nei...

Kaupeka 5: Kēmu Waiata: 'Kupe me Te Wheke'

He kano nō te kēmu e mōhio whānuitia ana ko rakiraki kūhi.

1. Kia noho porowhita ngā tamariki.
2. Mā tētehi te porowhita e karapoti hei wheke, i a rātou e waiata ana i te whiti tuatahi o te waiata.
3. Kia tae ki te "Hī!", ka whakapā tonu atu te Wheke i tētehi tamaiti tata, ka huri ko Kupe tērā.
4. Me maranga a 'Kupe' ki te whaiwhai i a Wheke huri noa i te porowhita, kia pāngia ai.
5. Me huri noa te Wheke i te porowhita ki te nohoanga rānō a Kupe, tahi ki waengapū i te porowhita. Nei tae rawa mai ia me te kore e pāngia e Kupe kua toa ia, ā ka haere tonu hei Wheke, engari ki te pāngia ka noho, ko Kupe te Wheke hōu.

Kaupeka 6: He Mahi Taonga Puoro

Hei āwhina: Ki te kore e taea te whiwhi taonga puoro pēnei i te pakakau, me waiho tēnei kaupeka.

- Kua whakamātauria kētia te manawataki nguru me te manawataki pāhekoheko o te waiata nei ki te papaki ā-ringa me te pahū o kaupeka 4. Ināianei, ka whakahāngaitia aua manawataki ki runga pakaku.
- He waiata ororima tēnei i roto i te paeoro 'lah' e pūtake ana i te C, nā reira tangohia ngā patuoro 'F' me te 'B' kia māmā ake ai mā ngā tamariki (tirohia te titonga tōpū o tēnei rauemi, te kōnae whakarongo rānei). Hei whakamārama ake, ko A te oro paetahi o tēnei wai, arā, ko te oro haukāinga. Ko ngā patuoro C, D, E, G, A anahe ērā hei kawe i te waiata nei.

-
1. Ākona te manawataki nguru tuatahi. Kia māmā ake ai, ka taea te weherua i tēnei wāhanga mā ngā rōpū e rua: mā tētehi ngā A e whakatangi, mā tētehi ko ngā E. Me hohoko te paopao i ngā takihauhā, arā, whakawhitia ngā ringa katau me te mauī kia pai ake ai te tangi.

2. Kia kaha ana ngā tamariki ki te tāruarua i te manawataki nguru, ākina rātou kia waiata hoki. Anō rā, ka taea tēnei te whakamāmā mā te tuhatuha i ngā mahi – he kapā waiata, he kapā anō hei whakatangi taonga. He uua rawa pea mā te hunga ririki te kawe i ngā mahi e rua i te wā kotahi!

3. Āpitihia te manawataki pāhekoheko o waenganui. He wāhanga pai tēnei mā te pakakau rino, nei kei a koe ētehi. Me tākina ngā tamariki i kōnei kia rangona ai te takoto rerekē o tēnei wāhanga i te taha o te manawataki nguru – e tā ana tētehi i te taki tuawhā, tētehi i te taki tuatahi. Hei whakamāmā ake, ākona ngā manawataki e rua mā te papaki ā-tinana i mua i te huri ki ngā taonga puoro.

4. Whakaakona te wāhanga B (te tatau) kia motuhake i mua i tō whakaraupapa i te waiata katoa. Ka pai pea kia tukia ngā toko a ngā tamariki i waenga i ia nama hei āwhina ki te kawe i ngā ngū kei reira. He āwhina anō tēnei kia moumahara ai hei āwhea te hoki ki te wāhanga A.
5. Whakaaturia te waiata katoa. Āwhinatia ngā tamariki kia tatau i te nui o ngā tauira tāruarua me mahia e rātou i muri i te karanga "Waru!", i mua anō i te hoki ki te waiata.

Hei Torohanga

- Ākona te akomanga kia raupapa i tā rātou timatanga waiata. Ko te tikanga o tēnei, kia nui ngā apa, ā ka huhua haere - ka tīmata tētehi mahi, ka haere tonu, ka kīnakitia ki mahi anō, haere tonu, mā whai ā kua rere ngā wāhanga katoa o tō waiata. Hei tauira, kia 4 ngā tapa mā te rārangī nguru anahe, kia 2 anō e tāpirihia ana te manawataki pāhekoheko hoki (ki te pakakau rino pea), kātahi ka tāpirihia te rangi matua ki runga i ēnei.
- Hei wero mā ngā tamariki: kimihia te rangi o te waiata ki runga i ngā taonga puoro. E pai ana kia whakatangihia me ngā kupu, ā, he whakaaro anō kia whai wā mā ngā taonga anahe hei paopao i mua i te timatanga o te reo waiata.
- Matapakia ngā raupapa rerekē me ngā huingga huhua e taea ana (āpiti atu ki te kanikani), kātahi ka kōwhiritia tētehi whakatakotoranga hei whakaaturanga mā te rōpū.

Kaikaiā

Nā Makaira Waugh

Hoea hoea rā

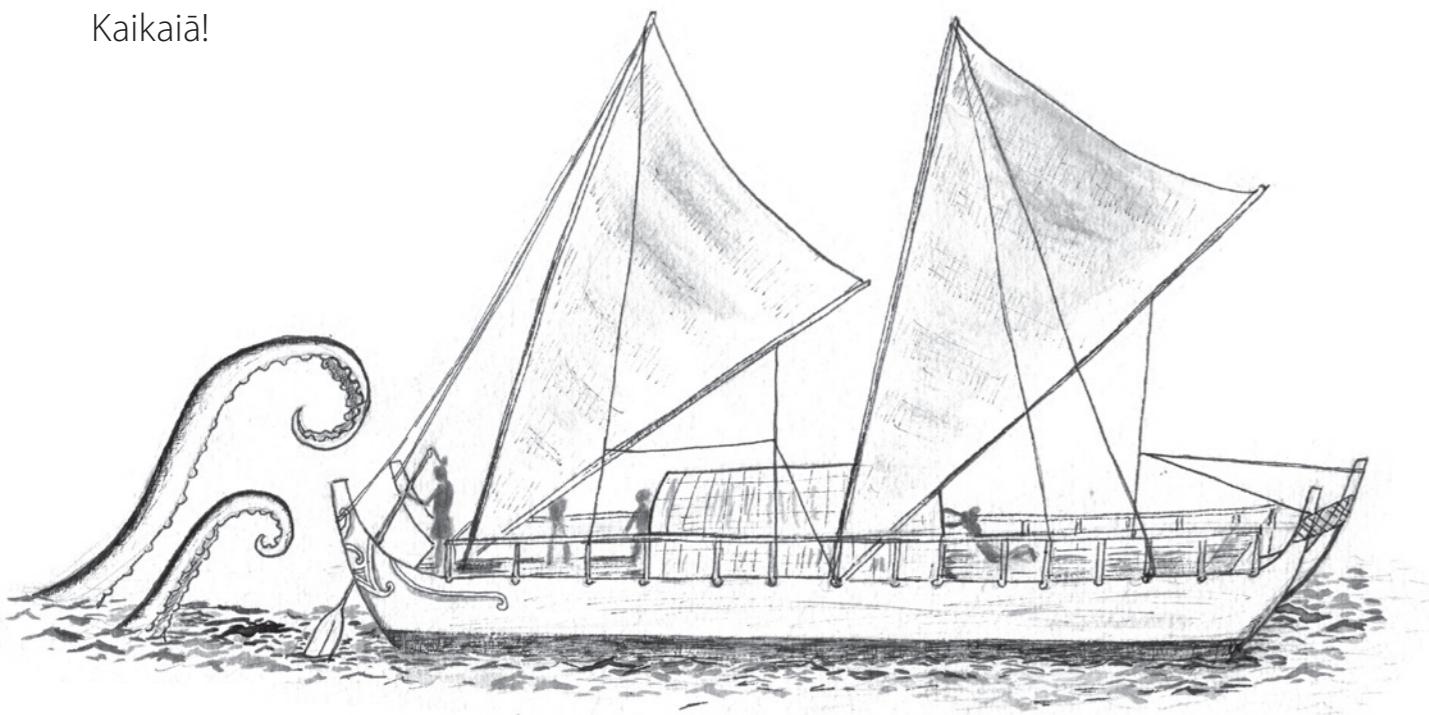
Kia kaha rā!

Whāia ki te wī

Whāia ki te wā

E mate ai tēnei

Kaikaiā!

Kaupeka 7: Ko Kaikaiā Hei Mahi Puoro

Kaikaiā mā ēte Papaki ā-Tinana

- Whakatakina te umere nei kia ākona e ngā tamariki mā te tāruarua i ia rārangī (he kōnae whakarongo kei te ritenga ipurangi o tēnei rauemi).
- Tonoa ngā tamariki kia papaki i ō rātou wae ki te taki i a rātou e whakahua ana i ngā kupu.

Taki	1	2	3	4
Reo				
	Hoe-a	hoe-a	rā	*
	Ki - a	ka-ha	rā	*
	Whāi - a	ki te	wī	*
	Whāi - a	ki te	wā	*
e	ma-te	ai		tē-nei
kai -	kai -	ā!		*

- Kia mou ngā kupu, me tinihia te papaki ā-tinana. He kohinga tauira kei raro, mai i te ngāwari ki te uua ake. Mā ngā tēina, me tīmata pea ki te mahi ā-ringa ka tahi, ka rua ko ngā kupu hoki. Mā ngā tuākana, ka taea te waihanga tauira aruaru hei wero.

Taki	1	2	3	4
Tauira a)	pakiwae	pakiwae	paki	pākēkē
Tauira b)	takahi	pakiwae	paki	pākēkē
Tauira c)	paki	pakiuma (x2)	paki	*
Tauira d)	paki	pakiuma (x2)	pakiwae	takahi

Hei āwhina: Mō te tauira whakamutunga (d), e āhei ana ngā tamariki ki te paki wae ki te taha e tika ana kia hoe rātou, kātahi ka takahi/paki i te papa ki taua taha tonu, me he kaihoe e miri ana i te taha o te waka te āhua.

Ki rō rōpū 4-6

- Whakaritea mai he ata waka mā te noho rārangi whakarara a ngā tamariki tokorua, tokotoru rānei, pēnei tonu i ngā kaihoe waka. Me ahu mai ngā waka ki te kaiako.
- Hoatu ki ia kapa he wā kia tūhuratia ō rātou ake whakaaro mō tētehi tauira manawataki papaki ā-tinana mā tōna kapa. Kia wānangahia, me kōwhiri e ia kapa tōna ake tauira tāruarua e kaha ana rātou ki te whakaatu me te umere rānō. Whakaritea he wā mā ia kapa hei whakaatu i tana tauira. Mā te hunga mātakitaki pea te umere e tautoko ki ō rātou reo.
  - Tirohia ia whakaaturanga, ā whakaaturia te tuku kōrero whakanui mō ngā whakaaro auaha kua whakatōkia ki roto i a tauira papaki ā-tinana.
  - Mahia anō kia whai wā ngā kapa ki te rapu tauira hōu, ā ākina te hunga mātakitaki kia kimi i ngā mea papai i kitea e rātou i ia whakaaturanga. Me whai wā hoki rātou ki te whāriki i ō rātou nā whakaaro, engari me kōrero tuatahi mō ngā tikanga o tēnei mahi te whakatakoto whakaaro, kia haumaru ai te mana o ngā kaiwhakaataata. He tikanga pai kia kupu whakanui anahe te kupu, kaua ko kupu whakaiti, kei hae.
  - Ākina te hunga mātakitaki kia aro ki te āhua o ngā korikori, ki te āhua o ngā puoro hoki i roto i ā rātou kupu whakahoki, kia whaihua ai.

Hei Torohanga

- I roto i te tī papaki ā-ringa, tāpirihia he nekeneke e whakapā ana ki tō hoa noho i roto i te waka, pēnei: 'homai kia rima'.
- Waihangatia he nekeneke wahangū mō te whakatā kei te taki tuawhā o ia rārangi (pēnei i te wiri).
- Mā ngā tuākana pea hei mahi tahi ki te kimi tauira papaki mā tō rātou kapa kia reretahi ai. Hei tauira, tērā pea he mahi anō mā ngā kaihoe kei ia pito, he mahi anō mā waenganui. Ko tētehi ara hei āwhina, kia whai wāhanga whakatā ia tauira, e ngū ai i te wā e neke tonu ana ētehi rā.
- Tāpirihia he "Hī", "Hā" hoki ki muri i ia rārangi, ki te taki tuawhā. Mā te kapa katoa, mā ētehi rānei.

*Tere atu, tere mai, ka wiwī wawā katoa
te rere a Te Wheke a Muturangi i Te
Moananui a Kiwa kia ngaro atu ai i ūna
kaiwhaiwhai. Tae noa ki Aotearoa, ki te
toka tū o Rangiwhakaoma me ngā kokoru
pikopiko o Tōtaranui, ki reira whanga ai...*

TE MOANANUI A KIWA

Vanuatu

Kanaky

Tuvalu

Fiji

Sāmoa

Niue

Rarotonga

Tonga

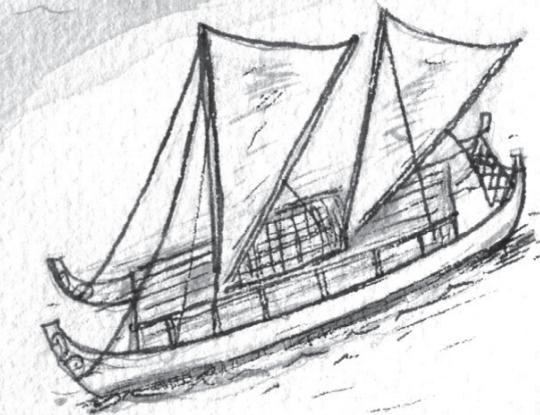
N

W

E

S

Aotearoa

Kaupeka 8: Tūhura Whakaaro Mā te Kanikani

Nā Liz Melchior i takoha mai

Tikitahi

Tūhuratia ngā kano koringa huhua e pupū ake ana ki te hinengaro i ō mahara mō te hoe waka, i ngā kupu kei raro iho nei hoki:

Hoea hoea rā,

Kia kaha rā!

Whāia ki te wī

Whāia ki te wā...

Tohutohu kaiako:

1. Tonoa te akomanga kia whakamātau i ngā mahi ā-ringa huhua mō te hoe waka ki tō rātou wāhi tonu (kaua e neke haere). Aratakina tēnei mā te karanga atu i ngā wāhanga tinana rerekē kia whakamahia, me ngā pūtake hoki hei taunga ki te papa. Anei he tauira:
  - **Wāhanga tinana:** ringa, pokohiwi, wae, tuke, kōiti
  - **Pūtake:** noho, tūturi, takoto, tū
2. Tonoa rātou kia tūhura i te huhua o ngā neke e taea ana i a rātou e hāereere ana i te takiwā me te hoe waka anō. Aratakina tēnei mahi mā te karanga tohutohu mō ngā aronga, ngā taumata me ngā ara rerekē. Anei he tauira:
  - **Aronga:** ki mua, ki muri, ki te taha
  - **taumata:** ki runga, ki waenga, ki raro
  - **ara:** tōtika, ānau, pioioi, kōpekapeka

Whakamahia he taki paopao pahū, he waiata Māori rānei me te taki mārō (pēnei i tā Hirini Melbourne rāua ko Richard Nunns waiata Te Aho Kū). Kia ngū ana te puoro, me mou toka ngā tamariki. He wā pai tēnei kia karangahia te tohutohu whaimuri, pēnei: "ināianei, hoea tō waka mā raro, mā te ara kōpekapeka hoki"

Takirua

Whāia te kaea:

1. Whāia tā tō hoa tīpako i ngā koringa haere me ngā ara haere hoki kia tika tonu ki tāna. Hei te karanga "Tini!" a te kaiako, ka huri ko te kaiārahi hei kaiwhai.
2. Kia tohu mai te kaiako (mā te pahū pea), ka wehewehe ngā tokorua ki te kimi matapōkere i tētehi hoa hōu hei whāinga mōna, ki te tīmata koringa hōu rānei hei whāinga mā tangata kē.
  - Mā ia tamaiti o te kapa tētehi hoe ā-ringa hei auaha, hei whakaako hoki ki tōna kapa (ko ngā mahi kua tūhura kētia te pūtake o tēnei ngohe – ngā wāhanga tinana, ngā pūtake hei taunga ki te papa, ngā taumata, ngā aronga, me ngā ara hoki).
  - Me waihangā ā-kapa tētehi tū hei waka, tūhura haere ai kia rere noa te mahi i ngā nekehanga katoa me te whakawhititai mai tētehi ki tētehi anō.
  - Me uru ngā koringa tū noa, koringa neke haere hoki ki te kanikani a te kapa.
  - Ākina kia tāpirihia he tū wahangū (arā, te kore e nuku) ki te taha o ngā mahi nekenekē hei kai mā te kanohi.
  - Timatahia, whakamutunga hoki te kanikani ki te ata wahangū.

Mā ngā rōpū 6-8

1. Kia ihia e ngā rārangī o te waiata, waihangatia he kanikani ā-kapa me ngā koringa tū noa, koringa neke haere me te wahangū anō hoki kei roto:
  - Mā ia tamaiti o te kapa tētehi hoe ā-ringa hei auaha, hei whakaako hoki ki tōna kapa (ko ngā mahi kua tūhura kētia te pūtake o tēnei ngohe – ngā wāhanga tinana, ngā pūtake hei taunga ki te papa, ngā taumata, ngā aronga, me ngā ara hoki).
  - Me waihangā ā-kapa tētehi tū hei waka, tūhura haere ai kia rere noa te mahi i ngā nekehanga katoa me te whakawhititai mai tētehi ki tētehi anō.
  - Me uru ngā koringa tū noa, koringa neke haere hoki ki te kanikani a te kapa.
  - Ākina kia tāpirihia he tū wahangū (arā, te kore e nuku) ki te taha o ngā mahi nekenekē hei kai mā te kanohi.
  - Timatahia, whakamutunga hoki te kanikani ki te ata wahangū.
2. Whakaaturia ngā kanikani ki te toenga o te akomanga. Ka taea te whakamahi i te taki o te pahū, o tētehi puoro Māori rānei (rāua tahi rānei) hei tautoko i ā rātou whakaaturanga (pēnei i tā Hirini Melbourne rāua ko Richard Nunns waiata Te Aho Kū).

Whakahauhautia ngā kapa e mātaki ana kia whakahoki kōrero ki ngā kaiwhakaataata mō runga i te ariari mai o ngā nekehanga, o ngā ata, o ngā whakawhititai me ērā atu āhuatanga kua tirohia i mua.

Ākina ngā kapa kia hoatu
kupu whakahoki ki kapa kē. hei
whakaatu i te ariari pai mai o
ngā ata, ngā nekehanga, ngā
tīni me ērā atu āhuatanga.

Kaupeka 9: Kaikaiā mā te Tī Rākau

Tapahi Kōrari

Kohia ngā kōrari o te harakeke i tō takiwā ake kia oti rānō te puāwai me te ngahoro kākano – hei te takiwā o Paengawhāwhā mā e pai ai te nuinga. Kia rere te karakia me te mihi, ka tikina atu he kōrari mā ia tamaiti o tō akomanga. Poroa ngā pito kia āhua 70-80 henemita te roa, kia māeneene hoki. He ngohe pai ēnei mā te akomanga katoa hei akoranga mā rātou.

Mahi Takirua

Hei āwhina: tohutohua ngā tamariki kia āta mārama ki tō pīrangī kia waihotia ngā rākau ki te papa i muri i ngā ngohe, kei tutūngia, kei rawekehia i a koe e kōrero ana, ā kia haumaru ai hoki.

1. Mā tētehi tamaiti hei whakawhena i te taki o te waiata ki tōna rākau, mā tētehi hei patopato i te manawataki o ngā kupu. Me āwhina te kaiako mā te paopao pahū me te taki i ngā kupu o te waiata kia pātōtōngia e ngā tamariki. Kia taunga rātou ki te patopato ki ngā kupu, waiho ngā kupu kia rere ana ki rō hinengaro anahe hei ārahi i te pātōtō – he tino pūkenga tēnei kia mahi wahangū. Tākina ki te kupu kia tīmata tahi ai rātou ("3,4!"), ā me whakawhitia ngā mahi kia whakamātauria ngā taha e rua.
2. Tukuna he wā wātea mā ngā tokorua hei kimi whakaaro mō tētehi tī rākau tāruarua hei tautoko i te waiata. Kia 4 ngā taki.
  - Tūhuratia ngā ā-ringa e whakaputa tangi ana, e ngū ana hoki, pēnei i te kanikani i ngā titī ki te whāriki. Me kimi hoki ngā nekeneke e tuki ai ngā titī, pēnei i te tī rākau a ngā tūpuna.
  - Ākina ngā tamariki kia kimi i ngā whakaaro hōu, whakaaro rerekē hoki kei roto i a rātou, ā kia mahara atu hoki ki ngā āhuatanga o te hoe waka, me te tangi mai a ngā whanonga.

3. Kia whai wā rātou ki te whakatinana i ō rātou whakaaro, mahia he pahū, taonga rite rānei hei taki i a rātou, me te waiata anō hoki.

4. E hoki ana ki te waiata Wheke Tere, mā ngā tamariki ā rātou nā tauira tī, papaki ā-ringa hoki e whakaatu kia pērā i te raupapa hohoko kei raro iho nei. Mā rātou hei kōwhiri kia whakaatu mā te papaki ā-tinana/tī rākau anahe rānei, mā te waiata anō hoki rānei.

A: Wheke Tere waiata (wāhanga A)

B: Ka whakaatu a Tokorua 1 i te umere Kakaiā ki tā rāua tī rākau, papaki ā-ringa rānei

C: Ka whakaatu a Tokorua 2 i te umere Kakaiā ki tā rāua tī rākau, papaki ā-ringa rānei

D: Wheke Tere waiata (wāhanga A)

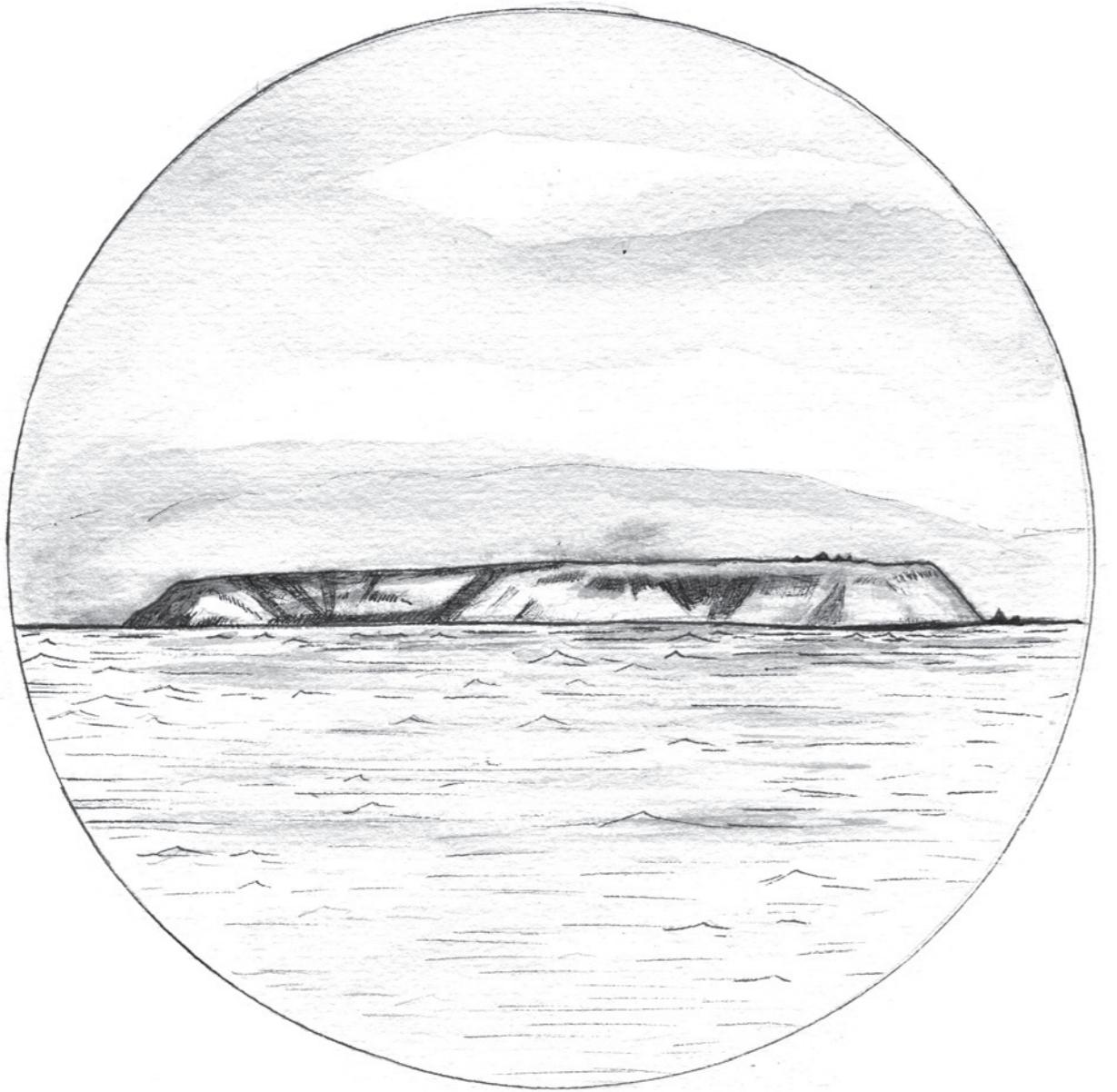
E: Ko Tokorua 3, ā pērā tonu atu kia oti i te katoa.

5. Taua āhuatanga anō, he tino wā tēnei kia whakatauiratia te whakamana i te mahi auaha a ia kapa mā te whakahoki kōrero mō tōna whakaaturanga. Ākina hoki ko ngā kaimātakitaki kia pēnei – he aha ngā koringa papai i mahia e rātou, he aha i eke panuku ai – ērā kano whakaaro. Tiakina te mana auaha me te wairua o ngā kaiwhakaataata mā te whakatakoto tikanga kia mārie katoa ngā kupu, kaua kia whakaiti.

Hei Torohanga

- Whakamahia te raupapa hohoko kei runga ake nei hei tikanga whakaatu i ngā tauira o kaupeka kē, kia noho 'waka' ētehi ākonga hei whakaatu i te umere ki te papaki ā-tinana, ki te tī rākau rānei, kia whakatangi puoro ētehi atu me te waiata anō hoki. E tuku ana māua i te mouri ki a koutou kia auaha mai i kōnei, kia taunga rānō tō akomanga ki ēnei mahi kua horahia.

Te Mana o Kupe ki te Moananui a Kiwa

Nā te hokianga a Kupe mā ki Hawaiki,
ka pā te rongo ki te haukāinga o reira,
ā, nā whai ā ka heke mai ētehi atu rōpū
i te ara ki Aotearoa mā āna tohutohu.
E rongonui tonu ana a Kupe i roto i ngā
waiata, i ngā kōrero hitoria me ērā atu
taonga tuku iho o tātou, tae noa ki ngā
ingoa taketake o te whenua nei i tapaina
e rātou ko tōna iwi, pēnei i a Aotearoa.
Kimihia, rangahaua, he aha ēnei kupu mō wī
mo wā e whakanui ana i tō tātou
tupuna me tōna heketanga mai, i tangata
whenua ai tātou ki kōnei.

Kaupeka 10:

Kaikaiā mā ngā Kapa e Rua

Weheruatia te akomanga kia noho ā-waka

1. Mahia te umere i roto i ngā wāhanga e rua kei raro iho. Whakaritea he timatanga raupapa kia tōmuri te timatanga a tētehi kapa i te tuatahi e haere tonu ana. Hei tauira noa iho te papaki ā-tinana, mā ngā tamariki anō pea tēnei ngohe e auaha. He kīnaki pai ā-rātou tī rākau ina hiahiatia.

Hei Torohanga

- Mā ngā tamariki e waihanga he whakaaturanga papaki ā-tinana, tī rākau rānei hei kawe mā tā rātou kapa waka i a rātou e neke haere ana i roto i te akomanga. Hei tauira, ka tāwhaiwhai ki mua ki te taki 1 me te 2, ā ka mahia he kīnaki papaki ā-tinana, tī rākau rānei mō ngā taki 3 me te 4. Kia pēnei, e āhei ana te waka nei (te kapa) ki te neke haere, te whakaeke, whakawātea rānei i te atamira, ahakoa ūpaki nei te whakaaturanga.
- Pērā i ngā tauira papaki ā-tinana, he wero pai mā ngā tuākana te mahi ngātahi ki te waihanga tauira mā tō rātou kapa waka kia reretahi ai te waihoe, ā, ki te waihanga raupapa rānei mō ngā taki e 8, ina māmā noa kia 4. Tērā anō pea ka whakarite raupapa mō te rārangi 'e mate ai tēnei kaikaiā'.

Kapa 1

Taki	1	2	3	4
Reo	 Hoe-a	 Hoe-a	 rā	*
Papaki ā-tinana	paki	pakiwae pakiuma x2 rānei	pakiwae	takahi/paki papa
Reo	 Ki - a	 Ka-ha	 rā	*
Papaki ā-tinana	paki	pakiwae pakiuma x2 rānei	pakiwae	takahi/paki papa
Reo	 Whāi-a	 ki te	 wī	*
Papaki ā-tinana	paki	pakiwae pakiuma x2 rānei	pakiwae	takahi/paki papa
Reo	 Whāi-a	 ki te	 wā	*
Papaki ā-tinana	paki	pakiwae pakiuma x2 rānei	pakiwae	takahi/paki papa
Reo	 E	 ma-te	 ai	 tē-nei
Papaki ā-tinana	paki	pakiwae pakiuma x2 rānei	pakiwae	takahi/paki papa
Reo	 Kai -	 kai -	 ā!	*
Papaki ā-tinana	paki	pakiwae pakiuma x2 rānei	pakiwae	takahi/paki papa

Kapa 2: Tāruaruatia ki raro i a Kapa 1

Taki	1	2	3	4
Reo	*	*	*	 Hi!
Papaki ā-tinana	paki	pakiwae	pakiwae	takahi/paki papa
Reo	*	*	*	 Ha!
Papaki ā-tinana	paki	pakiwae pakiuma x2 rānei	pakiwae	takahi/paki papa

He whakaaro mō te whakaotinga

- Nā runga i tō whakamahi i ngā ngohe kanikani me ngā ngohe puoro o te rauemi nei, whai whakaarohia me pēhea te whakahono i ngā kaupapa e rua o Wheke Tere, o Kaikaiā hoki hei whakaaturanga ōpaki mā akomanga kē, mā te huinga kura, mā ngā whānau rānei. E wātea ana te huarahi kia mahi ngātahi me ngā tamariki ki te whakatō mai i ngā āhuatanga o te kōrero pukapuka, toi ataata, tito rotarota rānei. Ko tō māua tūmanako, kia whakaohooho ngā ngohe o tēnei rauemi i ngā whakaaro auaha nui e riporipo ana ki ngā ākau maha o Te Marautanga o Aotearoa, hei ūranga mā tō waka.
- Pānuitia te pūrākau matua mō te taumoutanga o Aotearoa e Kupe mā hei whakawhānui i tōna kaupapa. Torona ngā whenua huri noa i te motu i taunahatia ai e rātou, ā waewae, ā ipurangi rānei mā ngā hononga o te ritenga matihiko o tēnei rauemi kei runga i a Puawaiata, he wāhangā nō te pae tukutuku o MENZA: www.menza.co.nz. Kei reira anō ētehi atu hononga hei tautoko i ēnei akoranga.